

A gyűlöletről

I.

Hónapok óta rakosgatom könyvespolcomon ide-oda a kolozsvári *Korunk* című folyóirat egyik tavalyi számát, amely egészét a gyűlölet tematikájának szentelte. Jó néhányszor kezembe vettem már e számot, elolvastam belőle egy-egy írást, és visszaraktam a polcra. Mindig úgy éreztem, a gyűlöletözön irtózatossá pusztította közepette, amely évek óta gyűmelt itt körülöttünk, hogy aztán nyílt leszámolásba, brutális öldöklésbe csapjon át — egyszerűen nincs erőm még olvasni is róla. Hisz hány hónapja, sőt éve következtethetjük ki nap mint nap hamis és egymás ellen uszító hírek özönéből azt, hogy e térségben a kommunizmus eszméjének teljes devalválódása, és a vele együtt galoppozó gazdasági válság nyilvánvaló morális és materiális csődjének elfedésére a hatalmon levők a nemzeti öntudatot manipulálták be az elveszett értékek helyébe, irányadó eszme és a rohamosan fogyatkozó mindennapi kenyér helyett azt szuggerálják, sőt harsogják a médiákon keresztül lankadatlanul, hogy a nemzeti identitás került végveszélybe. Ezt ellensúlyozandó szították a nemzeti büszkeséget a drasztikus kizárólagossáig, a másik nemzet létjogosultságának tagadásáig. Ma a megtévesztésnek annyi eszmerendszere működik eleven pusztítóerőként ebben a térségben, ahány önző érdek érvényt tudott szerezni magának. Mert érdekütközésekről van itt szó mindenkinek felett, nem pedig nemzetek közötti valós tűrhetetlenségről. Még ha ez utóbbit szítják is mindaddig elképzelhetetlen ocsmánysággal az egymásnak feszülő hatalmak szócsövei.

Mi valójában e térség mai kontextusában a gyűlölet? Ezen kezdtem gondolkodni a *Korunk* említett számát olvasva, s hagytam abba újra meg újra, nem bírván tovább a számvetés súlyát. Mert annyi kétségtelen, hogy súlyos megtévesztettségből ered, az ön- és helyzetismeret hiányából. S az sem kétséges, hogy veszélyhelyzet szülte. Ez viszont már bonyolultabb, hisz nemcsak azok ellenségeskednek, intrikálnak, támadnak, kínoznak és ölnek, akik élet-halálra menő veszélyben vannak; nekik jószérével nincs is erre módjuk; nem a megalázottak tehát, hanem a megalázók, nem a kisebbség, hanem a többség. S akkor meg, ha úgylis ők az erősebbek, miért? Az effajta érvelés, ha mégoly jogos és helyénvaló is, könnyen vezet tévútra, s az ember azon veszi magát észre, hogy mártírként kezdi hangoztatni ártatlanságát. Olyannyira, hogy az már öntetszergő fitogtatásnak minősül. Nem hiszem el, hogy bárki is tökéletesen védve van a gyűlölettől. Azt sem hiszem ugyanakkor, hogy csak körülményeken múlik minden. S hogy mindenki egyaránt képes lenne a gyűlölt ellenség lelovására, sőt összekaszabolására, ha körülményei történetesen úgy hoznák. Bármennyire borzasztó is azonban, a gyűlölködés potenciálisan minden egyes emberben benne rejlik. Pontosan annyira, ahogyan *Nádas Péter* ír erről a *Korunk* említett számában: „Biztosan gyűlölte, gyűlölnék, gyűlölni fognak. Ez eddig legfeljebb abból a szempontból érdekelt, hogy igyekeztem elkerülni azokat a gesztusokat, tetteket és alkalmakat, amelyekkel lehetőséget adhattam volna másoknak erre az indulatra. Amivel persze nem állíthatom, hogy sikerült volna elkerülnöm. A gyűlölet, mondom, rejtekezik bennem, másokban is. Aki kíváncsi rá, annak titkos tapétaajtókat kell kinyitnia, homályos mellékfolyosókon kell botorkálnia, alagutakban, csatornáknak kell hétrét görnyedve előremásznia, s még innen is vezetnek lefelé aknák és kanálisok. Ez ő maga. A másikét az látja, aki látta a magáét. Mindenki másé csak hasonlata ennek.”

Az elmúlt hónapok során az a felismerés érlelődött meg bennem, hogy a gyűlöletről gondolkodnom ön- és helyzetismeretem tartozéka. Nem dughatom struccként homokba a

fejemet. Bárhogy áhítanám is olykor, nem lehetek „holdbéli csónakos”, itt élek és itt félek nap mint nap a gyűlölethullámtól, mely bármikor elérhet engem is, s itt élem át nap mint nap, hogy kerülhetek olyan helyzetbe, amikor bennem is fellobban a gyűlölet. Jobb nem áltatni magamat, tehetetlenségtudatomat kompenzáló — a feltétlen ártatlanság mezében tetszelegve. Az e térségben pusztító gyűlölet természetrajzának jobb megismeréséhez is igen tanulságos *B. Gáspár Judit* tanulmánya a Korunk említett számából, aki pszichoanalitikusi szemmel világítja meg e jelenséget: „Az emberi hatalomvágy és destruktivitás kimeríthetetlenül L. von Bertalanffy nyomán a szimbolizációs képesség kialakulásával magyarázzák. E képesség révén kibontakozik a fantáziaműködés időbeli és térbeli szabadsága, mely lehetővé teszi, hogy az ember önmagáról alkotott képe a valóságtól teljesen elrugaszkodjon, s hogy kialakíthasson magáról egy megalomán, omnipotens képet, hogy önképét az egész világegyetem teréig és idejéig felnagyítsa, vágyait isteninek képzelt adottságaihoz mérje. Ugyanez a fantázia teszi lehetővé az ellenség képének határtalan eltorzítását is. (...) S ez a képesség teszi lehetővé, hogy a személyes énnel vagy csoport-énnel, nemzet-énnel kapcsolatos identitásrendszerek és ideológiák tébolyoszerűvé alakuljanak: a grandiózus én- vagy csoportidentitás kielégülése útjában álló személyekkel vagy csoportokkal szemben mintegy végtelen az irracionális destruktív szándék. E tudatos és tudattalan fantáziák függetlenek a rivalitásgresszió valódi okaitól, és folyamatosan működnek a hideg rombolás kimeríthetetlen erőiként.”

Van-e mindebből kiút? A csoportosan fellépő gyűlölet tudvalevően nem pusztíthat örökké. De egy-egy csoport mégiscsak egyedekből tevődik össze. Az egyéni gyűlöletek lángja viszont kiolthatatlannak látszik, amióta világ a világ. Ha egyszer valamikor véget ér majd ez a tömeges gyűlöletet felcsiholt gyilkos háború itt, az egyéni gyűlöletek megannyi forrása akkor sem fog sem parancsszóra, sem rábeszélésre kiapadni. Továbbra is lehet az agresszió kiélése helyett például a szégyenérzet és vereségtudat kompenzációja. „A pszichoanalitikus terápiák tapasztalata — írja *B. Gáspár Judit* —, hogy az elfojtás, a bűntudat és öngyűlölet nem oldja meg az intrapszichés konfliktusokat. Nem ajánlhatom tehát sem magamnak, sem másoknak, hogy szembesülve az emberi önismeretnek ezzel a végső pontjával, önmarcangolás segítségével kísérelje meg kiűzni magából. Terápiánkban mindenkor a megértő elfogadás az, ami segíti pácienseinket önmaguk megértésében és elfogadásában. Annak megértése, hogy nagyon nehéz lemondani erős vágyaink véges-végtelenített teljesüléséről. Nagyon nehéz világmegváltó eszmék, mindenhatósági meggyőződés nélkül továbbra is tevékeny, aktív felnőtt életet élni, hinni valamiféle egyéni és kollektív küldetésben, s a biztos hatékonyság vagy közvetlen siker érzetéről lemondva továbbra is önfeláldozóan cselekedni. Megértő elnézéssel és tudomásulvétellel kell kezelnünk a tényt, hogy mindnyájunkban minduntalan felüti a fejét hol a depresszió, a passzivitás, hol a narcisztikus, omnipotens hatékonyság vagy ennek vágya, és a frusztrációjukból adódó düh.

Mit tegyünk? Talán mégsem olyan nehéz megérteni ezt a szegény kicsi emberiséget, ha arra gondolunk, hogy az emberi egzisztencia (teremtettség) szinte lehetetlenül nagy, ellentmondásos, szorongató és fenyegető feladataihoz, a létbevetettség és saját természete kétségbeejtő paradoxonaihoz így — önmaga végtelen felpuffasztásával próbál minduntalan felnőni.”

Ám így viszonyulni a körünkben pusztító gyűlölethez, talán csak nagy-nagy belső érettség fokán lehetséges. Csak akkor, ha úgy tekintünk rá, ahogyan *Balla Zsófia* fogalmaz erről: „De az igazi esélye annak van, ha nem a *mások* gyűlöletét akarjuk megszüntetni, hanem a *bennünk* bogosodóra figyelünk, azt irtogatjuk szünet nélkül. Mert gyűlölni: mélyen megalázó állapot.”

Magyar Szó, Kilitó, 1992. jan. 11.

II.

Önmagammal szemben feltámadó kételyeim során gyakran eszembe jut Sartre Undor című regényének egyik alakja: az Autodidakta, akinek „arca úgy sugárzik, akár a hajnal”. Mert megtalálta az élet célját, mely az ő szemében nem kevesebb, mint maga az emberiség. „Nekem minden ember a barátom — vallja. — Amikor reggel elindulok az irodába, előttem, mögöttem, mindenütt munkába siető emberek. Látom őket, ha merszem volna hozzá, rájuk mosolyognék; azt gondolom magamban, hogy szocialista vagyok, hogy ők adják életem értelmét, minden erőfeszitésemnek ők a célja, s hogy erről egyelőre fogalmuk sincs. Valóságos ünnep ez számomra, Roquentin úr!” Számomra az idők során Sartre Autodidaktája lett mindannak gyűjtőfogalmává, amilyen nem akarok lenni. Ahogyan nem akarok viszonyulni másokhoz és a világhoz. Mindannak, ahogyan nem szeretnék mindenek fölé emelkedett, könnyes szemű széplélek lenni, akinek valóságos emberek, arcok, jelenségek meglátása helyett mindezekről elvonatkoztatott, pusztá jelképeket van csak mersze tudomásul venni a világból. Nyilvánvalóan nem véletlen, hogy magammal szemben feltámadó kételyeim során épp az Autodidakta alakja jut eszembe. Nyilván énem sötét lehetőségeként kísért. De hagyva másra a pszichológiát, csak azt tudom mondani: még mindig jobb, mint ha egy diktátor alakja kísértene.

Az a bizonyos kétely most legutóbbi, gyűlöletről szóló följegyzésem okán kísért. Nem az alapállásomat illetően. Az világos és egyértelmű: Isten óvjon mindenkit a gyűlölettől. A gyűlöletről töprengő följegyzéseimhez azonban az is hozzátartozik, hogy néven nevezem: magyar kisebbségiként élem át e térség népeinek egymásnak feszülő gyűlöletét, aki tisztában van azzal, hogy a véres háborúzássá fajult szerb—horvát ellentét után bármikor azzá fajulhat nemcsak a szerb—albán, de a szerb—magyar ellentét is. Aki a saját bőrén érzi, hogy a Kalasnyikov-botrány óta robbanásra kész gyűlölet izzik a levegőben a magyarok iránt. Mert erről bizony nemcsak olvastam, hanem az én szívem dobog a torkomban, amikor a városi buszban a két mellettem kapaszkodó utas — kezünk csaknem összeér — épp a magyarokat pocskondiázza, mint ahogy öblös hangon az a két idős úriember is, amint épp mellettem haladnak el az utcán. A napi hírek magyarokkal kapcsolatos híreire és kommentárjaira ki sem kell térnem, az idegrendszeremben érzem az ellenünk nap nap után megfogadó gyűlölet lángvetéseit. A mi utódaink anyanyelvű oktatása került veszélybe, a mi nemzeti önazonosságunk fenntartása, folyamatossága és gazdagítása. De ami most mindennél elevenbe vágóbb: az én hozzátartozóimat, barátaimat, ismerőseimet fenyegeti a gyilkos háborúba kényszerítés, vagy ha sikerült elmenekülniük: a hontalanná válás átka. Tegyük hozzá: mindazokkal a szerbekkel, horvátokkal együtt, akik nem tudták eszméletüket vesztteni az évek óta tartó egymásnak uszítás ellenére sem.

A gyűlölet vak és csak skatulyákban tud látni. Minden magyar ellenség, vagy minden szerb, vagy minden horvát. Ezekről a skatulyáktól tán még jobban irtózom, mint a gyűlölettől. S nincs megvetendőbb restség, mint az, amely abból következik, hogy nem veszem magamnak a fáradságot, hogy megismerjem a magam vagy mások történelmét és jelenlegi helyzetét, hanem gyűlöletem tárgyaként beskatulyázom egy szoba, egy címkébe, mely nem több, mint a nemzeti hovatartozás megnevezése. Azt, hogy szerb, magyar vagy horvát — valódi tartalommal feltölteni az ismeretszerzés fáradságával, „strapájával” járna.

Ha bizonyos értelemben be is vagyok tizedik emeleti lakásom „hétornyába” zárva, pontosan tudom, mitől félek. Mindenekfelett a gyűlölettől. Kétszeresen is: hogy lesújt rám, s úgy is, hogy föltámad bennem. Mert mi tagadás, igen távol állok attól, hogy az Autodidakta módjára, minden embert a barátomnak érezzek. Mert nem szeretek mindenkit. Sőt, mélységesen megvetek minden barbárt, aki a nemzeti hovatartozásán alapuló önfelpuffasztást gyakorolja. Legyen az szerb, horvát vagy akármilyen más nemzet tagja. Kétségkívül fogékonyabb vagyok a magyarok gondjai, problémái, sérelmei iránt, lévén, hogy

magam is magyar vagyok, s ismereteim e tekintetben messzemenően a leggazdagabbak. Ezen felül a hagyományok, a nemzeti-nyelvi hovatartozás eltéphetetlen gyökerei. Még érzékenyebb vagyok a magyar kisebbségek gondjait és sérelmeit illetően. Azonban a rokonsors ellenére is mélységesen idegen tőlem annak a magyar kisebbségnek a gyűlöletszemlélete, aki a kolozsvári Korunkban így fogalmaz erről: „A többség által megsemmisülésre ítélt kisebbség védekező gyűlölete jogos és természetes. Aki az igazságos és természetes gyűlöletre már nem képes, azt nem jószágos lelkűnek nevezném. Annak ugyanis már nincs lelke. Aki a kiszolgáltatottságot már annyira természetes állapotnak tartja, hogy nem gyűlöli az ő megsemmisítésére fegyverrel közeledőt sem, az a gyűlöletnél ezerszer megbocsát-hatatlanabb bünt követett el: meggyilkolta saját lelkét.”

Lehetséges, hogy csak fáziskülönbségről van szó, s elhatárolódásom csak széplelkű fennhéjzás az Autodidakta modorában? Tiszta szívből remélem, hogy mégsem.

Lehet, hogy a mostani fenyegetettség közepette széplelkű álmodozásnak, gyávaságnak vagy egyenesen: kisebbségi beidegzettségeken alapuló meghunyászkodásnak tetszik, de sorsközösséget, nemzeti hovatartozásuktól függetlenül, csak azokkal tudok érezni, akik minden erejükkel azon vannak, hogy megtartóztassák magukat a gyűlölettől. Akik mélységesen megvetik a gyűlöletet. Az önigazolásnak és gátlástalan önérvényesítésnek ezt az olcsó és végtelenül alacsonyrendű formáját.

JUHÁSZ ERZSÉBET

Magyar Szó, Kilátó, 1992. jan. 18.

VÁRNAI LÁSZLÓ FOTOGRAFIKÁJA